

**KREDITNING ZARURLIGI, FUNKSIYALARI,
SHAKLLARI VA TURLARI**

Boqiyev Muhammad Zoir Abdulbori
o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Namangan filiali 2-kurs talabasi

muhammadzoirboqiyev89@gmail.com

Iqtisodiyot kafedrası v.b. dotsenti.

PhD

Turg'unmirzayev Azmiddin

ORG-ID: 0009-0007-2579-2410

WoS ID: PSL-6110-2026

A.Turgunmirzayev@kiut.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada kreditning iqtisodiy mohiyati, uning vujudga kelish sabablari, iqtisodiyotdagi o'rni, asosiy funksiyalari, tamoyillari, shakllari va turlari yoritilgan. Shuningdek, kredit munosabatlarining ishtirokchilari hamda kreditning ishlab chiqarish, savdo va aholi turmushidagi ahamiyati ko'rib chiqilgan. Kredit mablag'lardan samarali foydalanish, tadbirkorlikni rivojlantirish va iqtisodiy faollikni oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: kredit, qarz, foiz, bank, kreditor, qarz oluvchi, kredit munosabatlari, tijorat krediti, iste'mol krediti, xalqaro kredit.

Kirish: Bozor iqtisodiyoti sharoitida pul mablag'lari iqtisodiy faoliyatning muhim vositasi hisoblanadi. Korxonalar ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va xomashyo sotib olish uchun mablag'ga ehtiyoj sezadi. Aholi esa uy-joy, avtomobil va boshqa zarur mahsulotlarni xarid qilish uchun qo'shimcha moliyaviy resurslarga muhtoj bo'lishi mumkin. Biroq barcha iqtisodiy subyektlarda zarur mablag' har doim ham mavjud bo'lavermaydi.

Shunday sharoitda kredit munosabatlari vujudga keladi. Kredit vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini mablag'ga ehtiyoj sezayotgan shaxslarga yoki tashkilotlarga berish imkonini yaratadi. Natijada pul mablag'lari iqtisodiyotda samaraliroq harakat qiladi, ishlab chiqarish va savdo jarayonlari uzluksiz davom etishiga yordam beradi.

Kredit tizimi zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, investitsiyalarni moliyalashtirish va aholining xarid imkoniyatlarini kengaytirishda katta ahamiyatga ega.

1. Kreditning mohiyati va zarurligi

Kredit — bu pul mablag'lari yoki ayrim hollarda tovarlarning muayyan muddatga, qaytarish sharti bilan berilishidir. Kredit ko'pincha ma'lum foiz evaziga taqdim etiladi. Kredit beruvchi tomon kreditor, kredit oluvchi tomon esa qarz oluvchi deb ataladi.

Kreditning asosiy xususiyati shundaki, mablag' bir tomon tomonidan vaqtincha foydalanishga beriladi va belgilangan muddatda qaytarilishi kerak. Masalan, tadbirkor bankdan ishlab chiqarish uskunasi sotib olish uchun kredit olsa, ushbu mablag'dan foydalanib mahsulot ishlab chiqaradi va daromad topadi. Keyinchalik kreditni shartnomada belgilangan tartibda bankka qaytaradi.

Kreditning zarurligi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarining mablag'larga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq. Korxonalarning daromad olish va xarajat qilish vaqti bir-biriga mos kelmasligi mumkin. Masalan, ishlab chiqaruvchi xomashyo uchun bugun pul to'laydi, ammo tayyor mahsulotni sotib, daromadni bir necha oy o'tgach oladi. Shu vaqt oralig'ida kredit ishlab chiqarish faoliyatini davom ettirishga yordam beradi.

Kreditning zarurligini quyidagi omillar bilan izohlash mumkin:

- Ishlab chiqarishning uzluksizligi. Korxonalar xomashyo, uskunalar va ish haqi uchun zarur mablag'larni kredit orqali ta'minlashi mumkin.
- Vaqtincha bo'sh mablag'larning mavjudligi. Ayrim korxona va shaxslarda vaqtincha foydalanilmayotgan pul mablag'lari bo'ladi.
- Tadbirkorlikni rivojlantirish. Kredit yangi biznes boshlash, ishlab chiqarishni kengaytirish va xizmatlar ko'lamini oshirish imkonini beradi.
- Aholining ehtiyojlarini qondirish. Iste'mol krediti fuqarolarga zarur tovarlarni xarid qilish imkonini yaratadi.
- Investitsiyalarni moliyalashtirish. Kredit yirik loyihalar, yangi texnologiyalar va zamonaviy uskunalarni moliyalashtirishga yordam beradi.

Demak, kredit mablag' yetishmovchiligini vaqtincha bartaraf etib, iqtisodiy faoliyatni davom ettirish va rivojlantirish uchun sharoit yaratadi.

2. Kredit munosabatlarining subyektlari va obyektlari

Kredit munosabatlari ikki asosiy tomon o'rtasida yuzaga keladi. Birinchi tomon — kreditor, ya'ni mablag'ni qarzga beruvchi shaxs yoki tashkilot. Ikkinchi tomon — qarz oluvchi, ya'ni mablag'ni vaqtincha foydalanish uchun qabul qiluvchi tomon.

Kredit sifatida banklar, moliya tashkilotlari, korxonalar va ayrim hollarda jismoniy shaxslar qatnashishi mumkin. Qarz oluvchilar esa fuqarolar, tadbirkorlar, korxonalar va davlat tashkilotlari bo'lishi mumkin.

Kredit munosabatlarining obyekti vaqtincha foydalanishga beriladigan qiymat, ya'ni pul mablag'lari yoki kreditning ayrim shakllarida tovarlar hisoblanadi.

Masalan, bank korxonaga 100 million so'm kredit ajratsa, bank kreditor, korxona qarz oluvchi, 100 million so'm esa kredit munosabatining obyekti bo'ladi.

Kredit munosabatlari odatda shartnoma asosida amalga oshiriladi. Shartnomada kredit miqdori, muddati, foiz stavkasi, qaytarish tartibi va tomonlarning majburiyatlari belgilanadi. Bu talablar kredit munosabatlarining tartibli va ishonchli bo'lishiga xizmat qiladi.

3. Kreditning asosiy funksiyalari

Kredit iqtisodiyotda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Ushbu funksiyalar pul mablag'larining harakatini tashkil etish va iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

1. Qayta taqsimlash funksiyasi. Kredit vaqtincha bo'sh turgan mablag'larni ularga ehtiyoj sezayotgan iqtisodiy subyektlarga yo'naltiradi. Masalan, bank omonatlarga jalb qilingan mablag'larning bir qismini kredit sifatida tadbirkorlarga berishi mumkin. Natijada mavjud moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati kengayadi.

2. Muomala jarayonini tezlashtirish funksiyasi. Kredit korxonalarning mahsulot ishlab chiqarish, sotib olish va sotish jarayonlarini uzluksiz davom ettirishiga yordam beradi. Mablag' yetishmasligi sababli faoliyat to'xtab qolishining oldi olinishi mumkin.

3. Pul muomalasini tashkil etishga ko'maklashish funksiyasi. Kredit munosabatlari pul mablag'larining iqtisodiyot bo'ylab harakatlanishiga yordam beradi. Banklarning kreditlash faoliyati va markaziy bankning qayta moliyalashtirish mexanizmlari pul-kredit tizimining ishlashida muhim o'rin tutadi.

4. Kapital jamg'arilishini tezlashtirish funksiyasi. Kredit korxonalarga mavjud mablag'lari yetarli bo'lmagan sharoitda ham investitsiya loyihalarini amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, tadbirkor kredit yordamida yangi uskuna sotib olib, ishlab chiqarish hajmini oshirishi mumkin.

Shunday qilib, kredit funksiyalari iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishi, pul mablag'larining harakati va ishlab chiqarish rivojlanishiga xizmat qiladi.

4. Kreditning asosiy tamoyillari

Kredit munosabatlarning samarali ishlashi muayyan tamoyillarga rioya etilishiga bog'liq. Ushbu tamoyillar kreditor va qarz oluvchining huquq hamda majburiyatlarini belgilashga yordam beradi.

Qaytarish tamoyili. Kreditga olingan mablag' qaytarilishi shart. Qarz oluvchi kredit summasini belgilangan shartlar asosida kreditoriga qaytarishi kerak.

Muddatlilik tamoyili. Kredit shartnomada ko'rsatilgan muddatda qaytarilishi lozim. Masalan, kredit 12 oyga berilgan bo'lsa, qarz oluvchi to'lovlarni belgilangan jadval asosida amalga oshiradi.

To'lovlilik tamoyili. Kreditdan foydalanganlik uchun odatda foiz to'lanadi. Foiz stavkasi kredit shartnomasida belgilanadi. Foiz miqdori kreditning muddati, turi va boshqa shartlarga bog'liq bo'lishi mumkin.

Ta'minlanganlik tamoyili. Ayrim kreditlar garov, kafillik yoki boshqa ta'minot turlari asosida beriladi. Bu kreditorning mablag'larini qaytarish xavfini kamaytirishga xizmat qiladi.

Maqsadlilik tamoyili. Kredit mablag'lari belgilangan maqsad uchun ajratilishi mumkin. Masalan, tadbirkorga uskuna sotib olish uchun berilgan kredit aynan shu maqsadga sarflanishi nazarda tutiladi.

Ushbu tamoyillarga rioya qilish kredit munosabatlarining ishonchli bo'lishiga va qarzdorlik xavfining kamayishiga yordam beradi.

5. Kreditning shakllari va turlari

Kredit iqtisodiy munosabatlarning mazmuni va ishtirokchilariga qarab turli shakl va turlarga bo'linadi.

Kreditning asosiy shakllari

Tovar shaklidagi kredit — tovar yoki mahsulotning to'lovni keyinroq amalga oshirish sharti bilan berilishidir. Masalan, yetkazib beruvchi korxonaga mahsulotni hozir berib, uning haqini bir oy o'tgach olishga kelishadi.

Pul shaklidagi kredit — pul mablag'larining qarzga berilishidir. Banklarning jismoniy va yuridik shaxslarga kredit ajratishi bunga misol bo'ladi.

Aralash shakldagi kredit — kredit munosabatlarida tovar va pul shakllarining birgalikda qatnashishidir.

Kreditning asosiy turlari

Bank krediti. Banklar tomonidan jismoniy shaxslar va korxonalarga pul mablag'lari ajratilishi. U iste'mol, biznes, ipoteka va boshqa maqsadlarda berilishi mumkin.

Tijorat krediti. Korxonalar o'rtasida tovarlarni to'lovni kechiktirish sharti bilan sotish orqali yuzaga keladi. Bu korxonalarga pul oqimlarini boshqarish va savdoni davom ettirish imkonini beradi.

Davlat krediti. Davlatning qarz oluvchi yoki kreditor sifatida qatnashishi bilan bog'liq kredit munosabatlaridir. Masalan, davlat budget xarajatlarini moliyalashtirish maqsadida qarz mablag'larini jalb qilishi mumkin.

Iste'mol krediti. Fuqarolarning shaxsiy ehtiyojlari uchun beriladigan kredit. Masalan, maishiy texnika, mebel yoki boshqa zarur mahsulotlarni xarid qilish uchun olinadigan kreditlar.

Xalqaro kredit. Turli mamlakatlar, banklar, xalqaro moliya tashkilotlari va korxonalar o'rtasida amalga oshiriladigan kredit munosabatlaridir. Xalqaro kredit yirik loyihalarni moliyalashtirish va davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Kredit turini tanlashda uning maqsadi, foiz stavkasi, qaytarish muddati va qarz oluvchining moliyaviy imkoniyatlari hisobga olinishi lozim.

6. Kreditning bozor iqtisodiyotidagi ahamiyati

Kredit bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish va iste'molni qo'llab-quvvatlovchi muhim moliyaviy vositadir. U korxonalar, tadbirkorlar va fuqarolarga zarur mablag'larni jalb qilish imkonini beradi.

Birinchidan, kredit tadbirkorlik faoliyatini rivojlantiradi. Yangi biznes boshlayotgan shaxs kredit orqali kerakli uskunalar, xomashyo va boshqa resurslarni sotib olishi mumkin. Bu ishlab chiqarish hajmining oshishiga va yangi ish o'rinlari yaratilishiga yordam beradi.

Ikkinchidan, kredit investitsiyalarni moliyalashtirish imkoniyatini kengaytiradi. Korxonalar kredit mablag'lari yordamida ishlab chiqarishni

modernizatsiya qilishi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishi va raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Uchinchidan, kredit aholining ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi. Masalan, ipoteka krediti uy-joy sotib olishni, iste'mol krediti esa zarur mahsulotlarni xarid qilishni yengillashtirishi mumkin.

To'rtinchidan, xalqaro kredit mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. U infratuzilma, energetika, transport va boshqa sohalardagi loyihalarni amalga oshirishga ko'maklashishi mumkin.

Biroq kreditdan foydalanish bilan bog'liq xavflar ham mavjud. Kredit foizlarining yuqoriligi, daromadning kamayishi yoki qarzning o'z vaqtida qaytarilmasligi moliyaviy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli kredit olishdan oldin qarz oluvchi o'z daromadlari va xarajatlarini hisoblab chiqishi, to'lov jadvalini o'rganishi hamda qarzni qaytarish imkoniyatini baholashi kerak.

Demak, kredit iqtisodiy rivojlanish uchun katta imkoniyat yaratadi, ammo undan oqilona va mas'uliyat bilan foydalanish zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kredit zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, pul mablag'larini qayta taqsimlash, ishlab chiqarishni rivojlantirish va iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qiladi. U vaqtincha bo'sh mablag'larni ularga ehtiyoj sezayotgan subyektlarga yo'naltirish orqali iqtisodiy jarayonlarning uzluksizligini ta'minlashga yordam beradi.

Kreditning qaytarish, muddatlilik, to'lovlilik, ta'minlanganlik va maqsadlilik tamoyillari kredit munosabatlarining tartibli amalga oshirilishida

muhim ahamiyatga ega. Bank, tijorat, davlat, iste'mol va xalqaro kreditlar esa turli iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish imkonini beradi.

Kreditdan samarali foydalanish tadbirkorlikni rivojlantirish, investitsiyalarni ko'paytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholining turmush darajasini yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, kredit mablag'larini olishda moliyaviy imkoniyatlarni to'g'ri baholash va qarz majburiyatlariga mas'uliyat bilan yondashish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rashidov O.Yu., Alimov I.I., Toymuhamedov I.R., Tojiyev R.R. *Pul, kredit va banklar*. Darslik. — Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. — 328 b.
2. Omonov A.A., Qoraliyev T.M. *Pul, kredit va banklar*. Darslik. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2012.
3. Abdullayeva Sh.Z. *Pul, kredit va banklar*. O'quv qo'llanma. — Toshkent: Toshkent Moliya instituti, 2003.
4. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»gi Qonuni. — 1995-yil 21-dekabr, 154-I-son.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti. — cbu.uz.
6. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — LexUZ.
7. Турғунмирзаев, А. (2025). НОВЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ КОНКУРЕНЦИИ В СФЕРЕ СТРАХОВЫХ УСЛУГ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. Экономическое развитие и анализ, 3(2), 368-376.
8. Турғунмирзаев, А. (2025). ЦИФРОВИЗАЦИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЕГО

- КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ. Передовая экономика и педагогические технологии, 2(1), 289-297.
9. Турғунмирзаев, А. (2025). НАПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ. Экономическое развитие и анализ, 3(1), 439-446.
10. ТУРҒУНМИРЗАЕВ, А. (2025). СУҒУРТА БОЗОРИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ УНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА. ILG'OR IQTISODIYOT VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR Учредители: Shafi Science Center Ltd, 2(1), 289-297.
11. Турғунмирзаев, А., & Шамситдинов, М. (2023). Суғурта Компаниялари Рақобатбардошлигини Бошқаришда Рақамли Иқтисодиётнинг Ўрни. Nashrlar, 238-241.
12. Turgunimirzayev, A. Directions of the Development Strategy of Insurance Companies in the Digital Economy. Economic Development and Analysis, 3(1), 439-446.
13. Turgunmirzaev, A. New Appearances of Competition in the Insurance Services Sector: Theory and Practice. Economic Development and Analysis, 3(2), 368-376.
14. Turg'unmirzayev, A. Digitalization of the Insurance Market as A Factor in Increasing Its Competitiveness. Advanced Economics and Pedagogical Technologies, 2(1), 289-297.
15. Turgunmirzaev, A. (2025). Developing Forms of Competition in The Insurance Field: Theory and Practical Aspects. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 6(3), 1083-1090.